

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ВІДСУТНОСТІ ОБВИНУВАЧЕНОГО: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ІНСТИТУТУ, ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Спора Г.І.,
здобувач третього рівня вищої освіти
Державного податкового університету,
прокурор відділу прокуратури
Автономної Республіки Крим та міста Севастополя
<https://orcid.org/0000-0001-9260-7763>

Спора Г.І. Судовий розгляд кримінального провадження за відсутності обвинуваченого: визначення поняття інституту, його особливості та мета функціонування.

Кожна правова держава ставить перед собою обов'язок захистити права і свободи осіб, які знаходяться на її території, а також інтереси суспільства від кримінальних посягань. Проте, на практиці наявні непоодинокі випадки переховування обвинуваченого від здійснення правосуддя, що безумовно ускладнює виконання державою вищезазначених завдань. У зв'язку з чим, в багатьох країнах наявні різні механізми розгляду кримінальної справи без особистої участі обвинуваченого в суді.

У статті досліджується особливості виникнення такого механізму в Україні, запровадження інституту «in absentia», його особливості та мету функціонування.

Серед завдань кримінального провадження, закріплених ст. 2 КПК України, поряд з необхідністю забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, законодавець закріпив захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Серед науковців досить часто постає питання рівності всіх сторін під час судового розгляду кримінального провадження без участі обвинуваченого, у зв'язку з чим, ставиться під питання функціонування взагалі такого інституту.

Водночас, актуальність такого дослідження обґрунтовується не тільки відносно новими законодавчими змінами, а й політичною ситуацією на території нашої держави, оскільки через ведення воєнних дій в Україні постає нагальна потреба у здійсненні справедливого судового розгляду кримінальних проваджень, фіксації злочинів та обставин їх вчинення, притягнення винних осіб до відповідальності та захисту прав і інтересів потерпілих.

Під час військової агресії Російської Федерації проти України, важливим завданням є притягнення винних осіб, які намагаються уникнути покарання, до відповідальності за вчиненні злочини. Дієвим способом реалізації такої мети є здійснення судового розгляду кримінального провадження без участі обвинуваченого у суді.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, обвинувачений, спеціальне судове провадження, спеціальне кримінальне провадження, заочне кримінальне провадження, «in absentia».

Spora G.I. Criminal proceedings without the accused in court: definition, characteristics and purpose of functioning.

Every rule-of-law state sets before itself the obligation to protect the rights and freedoms of persons who are on its territory, as well as the interests of society from criminal offenses. However, in practice,

there are rare cases of hiding the accused from the administration of justice, which definitely complicates the state's performance of the above-mentioned tasks. In connection with this, in many countries there are various mechanisms for consideration of a criminal case without the personal participation of the accused in court.

The article examines the peculiarities of the emergence of such a mechanism in Ukraine, the introduction of the "in absentia" institute, its peculiarities and the purpose of its functioning.

Among the tasks of criminal proceedings, established by Art. 2 of the Criminal Code of Ukraine, along with the need to ensure a quick, complete and impartial investigation and trial, so that everyone who committed a criminal offense was held accountable to the extent of his guilt, no innocent person was charged or convicted, no person was subjected to unjustified procedural coercion and that the proper legal procedure was applied to each participant in the criminal proceedings, the legislator established the protection of the person, society and the state from criminal offenses, as well as ensuring the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of the participants in the criminal proceedings.

At the same time, the relevance of such a study is substantiated not only by relatively new legislative changes, but also by the political situation on the territory of our country, since due to the conduct of military operations in Ukraine, there is an urgent need for a fair trial of criminal proceedings, recording of crimes and the circumstances of their commission, bringing guilty persons to justice to the responsibility and protection of the rights and interests of the victims.

In the period of military aggression of the Russian Federation against Ukraine, an important task is to bring guilty persons who try to avoid punishment to responsibility for committing crimes. An effective way to achieve this goal is to conduct a trial of criminal proceedings without the participation of the accused in the court session.

Key words: criminal proceedings, court proceedings, accused, special court proceedings, special criminal proceedings, correspondence criminal proceedings, «in absentia».

Постановка проблеми. Однією з фундаментальних ознак правової держави є наявність системи ефективних юридичних засобів реалізації й захисту прав особи, які гарантують правову захищеність людини й громадянина. Проблема боротьби зі злочинністю та пов'язана з цим процесуальна діяльність державних органів є важливою темою для дослідження для удосконалення механізму захисту від злочинних посягань.

На сьогодні в Україні існує велика кількість кримінальних проваджень, в яких обвинувачені переховуються від органів досудового розслідування та суду, в тому числі за кордоном, а тому перспективи вирішення завдань кримінального провадження в таких випадках стають нечіткими та інколи – невіршеними. В таких випадках, не має можливостей захистити права потерпілих, а обвинувачені мають реальну можливість уникнути кримінальної відповідальності.

У зв'язку із уникненням зазначених проблем, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» окремою главою 24-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) запроваджено новий інститут, яким визначено порядок проведення спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень та спеціального судового провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia) [1].

Стан опрацювання цієї проблематики окреслений в роботах багатьох науковців, зокрема, А.С. Туркієва, В.М. Трубнікова, Д.С. Слінька, В.Т. Маляренко, Г.В. Матвієвської, Р.Г. Песцова, О.О. Нагорнюк-Данилюк та інших.

Метою статті є критичний огляд такого інституту як здійснення спеціального судового розгляду кримінального провадження, його особливостей та завдань функціонування.

Виклад основного матеріалу. Як вже було зазначено раніше, особливості здійснення спеціального кримінального провадження (in absentia) визначені главою 24-1 та ст. 323 КПК України [2]. Такий порядок кримінального провадження в окремих випадках дає можливість притягнути особу до кримінальної відповідальності без її фактичної участі у судовому розгляді.

Частиною 2 статті 7 КПК України визначено, що зміст та форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій вказаної статті, з урахуванням особливостей, встановлених законом.

На нашу думку, перше питання, яке виникає під час дослідження судового розгляду кримінального провадження за відсутності обвинуваченого, є мета його запровадження та функціонування, оскільки багато науковців ставить під сумнів існування такого інституту через порушення, на їх думку, рівності сторін в процесі.

Відповідно до ст. 297-1 КПК України, запроваджений порядок спеціального досудового розслідування (*in absentia*) може бути проведений стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук, на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо окремих складів злочинів. Також за аналогічних умов може здійснюватися судовий розгляд у кримінальному провадженні (спеціальне судове провадження) (ч. 3 ст. 323 КПК України) [2].

Таким чином, інститут спеціального кримінального провадження (*in absentia*) запроваджено з метою забезпечення можливості притягнення винної особи, яка переховується від органів досудового розслідування та суду, до відповідальності, а також надання потерпілому на отримання компенсації за ті негативні наслідки, що спричинені вчиненням кримінальним правопорушенням.

Застосування вказаного інституту надає змогу підвищити ефективність кримінального правосуддя та якість боротьби зі злочинністю в цілому, а також слугує превенцією вчинення нових кримінальних правопорушень, оскільки правопорушник усвідомлюватиме неминучість покарання, навіть у випадку вжиття заходів щодо переховування від правоохоронних органів.

На нашу думку, саме у вищевказаних обставинах виявляється особливе значення та мета функціонування спеціального кримінального провадження (*in absentia*) для кримінального процесуального права.

Крім того, слід звернути увагу на те, що використовуючи терміни «спеціальне судове провадження» та «кримінальне провадження за відсутності або обвинуваченого (*in absentia*)», КПК України не містить терміну «спеціальне кримінальне провадження (*in absentia*)».

Водночас, аналізуючи п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України, відповідно до якого зазначено, що кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, а окремі статті КПК України передбачають можливість проведення як спеціального досудового розслідування (*in absentia*), так і спеціального судового провадження, приходимо до висновку, що використання такого терміну як «спеціальне кримінальне провадження (*in absentia*)» можна використовувати як синонім вищезазначеним термінам.

Також, у науковій літературі для позначення процедур кримінального провадження, у яких фізично відсутній обвинувачений, поширеним є використання термінів «заочне кримінальне провадження» [3], «заочне кримінальне судочинство» [4; 5], «заочне правосуддя», «заочне провадження» [6; 7; 8].

Заочне провадження є однією з форм кримінального провадження, яка дозволяє вирішити завдання, закріплені в ст. 2 КПК. На думку Г.В. Матвієвської, заочне провадження в кримінальному судочинстві є самостійною формою кримінального процесу, яка має місце під час розгляду кримінальних правопорушень невеликої тяжкості за згодою сторін або у випадках, коли обвинувачений є недосяжним для здійснення правосуддя із суб'єктивних причин, навмисно перешкоджає ходу судового процесу шляхом нез'явлення в судове засідання, і ці обставини перешкоджають здійсненню правосуддя, захисту прав потерпілих [6, с. 125].

У вищезазначеному трактуванні поняття заочного провадження, на нашу думку, є зосередження уваги на тому факті, що такий судовий розгляд відбувається через усвідомлену поведінку обвинуваченого, який зацікавлений у непроведенні судового розгляду та зриванні процесу.

Підсумовуючи визначення поняття заочного судового кримінального провадження, необхідно звернути увагу на роботи Р.Г. Песцов, який виділив такі ознаки зазначеного провадження:

- 1) можливе в разі неявки особи в судове засідання;
- 2) процедура розгляду відбувається у звичайному порядку;
- 3) наявність додаткових процесуальних гарантій прав обвинуваченого;
- 4) обов'язкова участь захисника [9, с. 119–121].

Проаналізувавши підходи до визначення поняття заочного кримінального провадження та його ознак, вбачається, що фактично ключовими ознаками заочного кримінального провадження, на нашу думку, є фізична відсутність підозрюваного, обвинуваченого в ході досудового розслідування та/або судового розгляду з різних підстав та наявність додаткових гарантій захисту його прав.

На сьогодні відсутність можливості притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування чи суду (наприклад, шляхом виїзду за межі території України) з одного боку, дозволяє їм уникати покарання за вчинені кримінальні правопорушення, а з іншого – унеможливорює захист прав потерпілого та компенсацію заподіяної йому шкоди як цивільному позивачу у кримінальному процесі. Заочний розгляд справи необхідний для відновлення потерпілих та запобіганню втрати авторитету судових органів та держави.

Найбільшим прибічником практичного використання інституту заочного провадження є В.Т. Маляренко, який повно і глибоко обґрунтовує необхідність використання в Україні такої процесуальної форми судового розгляду по кримінальних справах як заочне провадження, наголошує на значному процесуальному та юридично-правовому потенціалі даної форми розгляду кримінальних справ в українських судах, обґрунтовує його правову легітимність з погляду норм міжнародного права, прав людини та громадянина, закріплених у відповідних документах [10, с. 8].

Аргументуючи свою позицію, В.Т. Маляренко пише: «Велика кількість кримінальних справ, по яких обвинувачені або підсудні втекли, постійно закривається у зв'язку зі сплином строків давності. Тобто обвинувачені і підсудні в Україні все частіше використовують прогалину в законі і можливість уникнути кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Потерпілі ж від злочинів особи роками, а то і все життя страждають від того, що злочинець, який спричинив їм біду, не притягнутий до відповідальності, а шкода їм не відшкодована. Тобто гарантоване їм Конституцією України право на правосуддя, на захист їх життя, здоров'я, майна, честі та гідності залишається голою декларацією, обіцянкою, а фактично насмішкою. Таке становище шкодить Україні, її авторитету у світі» [10, с. 8].

Водночас, В.В. Онопенко вважає, що включення в кодекс положень про заочне провадження порушує права людини, порушує принцип змагальності сторін, знижує активність суду у процесі розгляду кримінального провадження [11].

На нашу думку, спеціальне кримінальне провадження (*in absentia*) та заочне кримінальне провадження співвідносяться як частина та ціле, оскільки останнє є значно ширшим та охоплює більш широке коло кримінально-процесуальних відносин.

Спеціальне кримінальне провадження (*in absentia*) є тим механізмом, що, серед іншого, дає змогу забезпечити умови для проведення швидкого розслідування та судового розгляду у кримінальному провадженні, реалізацію обов'язку держави по притягненню осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, до встановленої законом відповідальності та винесення остаточного рішення у справі, а також гарантувати не тільки права потерпілого на відновлення свого становища, а й право підозрюваного, обвинуваченого на справедливий і публічний розгляд справи судом протягом розумного строку.

Слід також зазначити, що аналізуючи норми чинного КПК України щодо спеціального кримінального провадження (*in absentia*), очевидним є те, що вони також передбачають додаткові обов'язкові елементи, своєрідні встановленні законом гарантії, які є необхідними для забезпечення прав підозрюваного, обвинуваченого.

І.В. Гловюк зазначає, що характер таких гарантій має швидше не додатковий (підсилюючий), а заміщуючий характер, спрямований на усунення тих загроз застосуванню щодо підозрюваного, обвинуваченого належної правової процедури, що можуть мати місце при їх фактичній відсутності протягом досудового провадження та судового розгляду [12, с. 18-19].

В той же час, О.О. Нагорнюк-Данилюк наголошує, що висновок про самостійну природу спеціального кримінального провадження є передчасним, а відмінності в законодавчому регулюванні обумовлені, в першу чергу, неможливістю в деяких випадках забезпечити явку підозрюваного (обвинуваченого) до органів досудового розслідування та суду і необхідністю реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за таких умов [13, с. 25, 33].

Однак, із зазначеною думкою науковця ми погоджуємося лише частково, оскільки вважаємо, що таке твердження характерне загалом до заочного судового розгляду справи і не відображає особливості сутності окремого законодавчого регулювання в порядку *in absentia*.

Зважаючи на особливість нормативно-правової регламентації спеціального кримінального провадження (*in absentia*), положення КПК України, що регламентують порядок його проведення, на нашу думку, є системою взаємопов'язаних норм, що регулюють окремий вид кримінально-процесуальних правовідносин.

Також, потрібно звернути увагу на практику функціонування інституту «*in absentia*» за кордоном. Відповідно до пункту 1-9 Резолюції (75) 11 Комітету міністрів Ради Європи «Про критерії, які регла-

ментують розгляд, що проводиться за відсутності обвинуваченого» зазначено, що розгляд може бути проведений за відсутності обвинуваченого:

– за умови своєчасного повідомлення особи про проведення розгляду й надання їй достатнього часу для підготовки захисту; наявності підтвердження про фактичне отримання такого повідомлення;

– за умови проведення розгляду в загальному порядку й надання захисту права втручатися в цей процес;

– за умови забезпечення надання особі судового рішення, ухваленого за наслідками розгляду, й обчислення термінів на оскарження з моменту вручення такого рішення;

– за умови надання особі права на оскарження судового рішення за умови забезпечення права особи на повторне проведення розгляду в загальному порядку, якщо її відсутність була зумовлена наявністю поважних причин, про які вона не могла повідомити уповноважені органи [14].

Використання зазначених рекомендацій поряд із нормами КПК України під час застосування інституту «in absentia» забезпечить дотримання прав і свобод обвинуваченого в суді та допоможе винести рішення у справі з дотриманням принципів гуманності, рівності й законності.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що спеціальне кримінальне провадження «in absentia» є одним із різновидів заочного кримінального провадження, що застосовується за відсутності обвинуваченого, який ухиляється від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук, за наявності підстав і умов, передбачених законом.

Здійснення судового розгляду кримінального провадження без участі обвинуваченого в суді сьогодні є актуальним через введення військових дій на території України, що підкреслює необхідність використання зазначеного механізму на практиці з метою забезпечення охорони прав і свобод людини й громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного ладу від злочинних посягань, забезпечення миру й безпеки людства, а також запобігання в майбутньому злочинам.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07.10.2014 № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text> (дата звернення: 28.01.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 28.01.2023).
3. Тукієв А.С. Проблеми процесуальної форми заочного кримінального провадження: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12:00:09. Республіка Казахстан, 2005. 30 с.
4. Трубніков В.М., Слінько Д.С. Реалізація засад кримінального провадження в процесуальній формі заочного кримінального судочинства. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2014. № 1137. Вип. 18. С. 177-181.
5. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук : 12:00:09. Харків, 2004. 449 с.
6. Матвієвська Г.В. Теоретичні засади застосування заочного провадження в кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2012. № 18. С. 121-126.
7. Песцов Р.Г. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: автореф. дис. .... канд. юрид. наук: 12:00:09. Ірпінь, 2012. 27 с.
8. Попелюшко В.О. Альтернативи заочному провадженню (in absentia): на досвіді Німеччини. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. № 2 (33). С. 138-144.
9. Песцов Р.Г. Поняття заочного судового розгляду кримінальної справи. *Економіка і право*. 2011. Серія 18. Вип. 13. С. 117-123.
10. Маляренко В.Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві. *Право України*. 2004. № 9. С. 3-12.
11. Онопенко В. В. Гарантії правосуддя в контексті норм міжнародного права. *Юридична газета*. 2003. № 3 (3). С. 13-17.
12. Гловюк І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) у системі кримінального провадження України. *Право України*. 2015. № 7. С. 16-25.

13. Нагорнюк-Данилюк О.О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12:00:09. Київ. 2016. 239 с.
14. Про критерії, що регламентують розгляд, що проводиться за відсутності обвинуваченого: міжнародно-правовий акт. Резолюція R(75)11 Комітету Ради Міністрів Європи від 19.01.1973. URL: http://echr-base.ru/res75_11.jsp (дата звернення: 30.09.2019).